

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA SHARQ MUTAFAKKIRLARI
ASARLARIDAN FOYDALANISH**

Boboqulova Madina Mirzohid qizi
Qo'qon universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
4-kurs talabasi,
Muborakxon Ganiyeva, Qo'qon universiteti
Ta'lim sifatini nazorat qilish departamenti boshlig'i, p.f.n.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Sharq mutafakkirlarining ijodiy faoliyatidagi ta'lim-tarbiyaga oid yondashuvlari, g'oyalari, qarashlarini yosh avlodning ongiga singdirishda tarbiya usullari va vositalarini o'rganish, hayotda ulardan to'g'ri foydalanish, ta'lim jarayonida tarbiyaning o'rni katta ekanligi, ta'limdan avval tarbiyaviy ta'limni uqtirish, tarbiya to'g'ri shakllantirilsa ta'lim siaftli bo'lishi va komil insonni tarbiyalash jamiyat uchun qanchalik zarurligi aks ettirilgan. Bu haqida Sharq mutafakkirlarining odilona qarashlaridan fikrlar keltirilgan. Shu bilan birga o'tkazilgan tadqiqotlar natijasida Sharq mutafakkirlari asarlarini o'rganish, ular asosida darslarni to'g'ri tashkil etish, bolalar ma'naviyatini shakllantirishdan iborat.

Kalit so'zlar: Sharq mutafakkirlari, barkamol avlod tarbiyasi, inson, tarbiya turlari: aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, estetik, shaxs, ta'lim, tarbiya.

Kirish. O'zbekistonda ta'lim tizimini o'sib kelayotgan yosh avlod talablari asosida tashkil etish, uni jamiyat taraqqiyoti istiqbollari va jahon andozalariga javob bera oladigan darajada bo'lishini ta'minlash bugungi kunning dolzarb masalasidir.

Bugungi kunda o'zbek xalqi siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarda katta yutuqlarga erishmoqda. O'z tarixiga yangicha tafakkur asosida yondashish, ulug' ajdodlar qoldirgan boy madaniy, ma'rifiy merosni o'rganish imkoniyati tug'ildi, milliy g'urur yana qayta tiklandi, ilm-fan, jumladan pedagogika fani yangi taraqqiyot bosqichiga ko'tarilmoqda. O'tmishdagi pedagogik tafakkur daholarini shuhratini tiklash, ular g'oyalarini hayotga tadbiq etish bugun hammaga ayon bo'lmoqda. Qadimdan ota-bobolarimiz yosh avlodni hayoli, iymon-e'tiqodli komil inson qilib tarbiyalashga alohida e'tibor berganlar.

2017 yilning 24 may kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning "Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori e'lon qilindi. Ushbu qarorda "Mustaqillik yillarida xalqimizning qadimiy tarixi va boy madaniyatini tiklash, buyuk allomalarimiz, aziz-avliyolarimizning ilmiy, diniy va ma'naviy merosini har tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish, muqaddas qadamjolarini obod qilish, yosh avlodni ularning ezgu an'analari ruhida tarbiyalash bo'yicha ulkan ishlar amalga oshirildi va izchil davom ettirilmoqda", -deya alohida ta'kidlab o'tilgan. Qarorga asosan mustaqillik yillarida xalqimizning qadimiy tarixi va boy madaniyatini tiklash, buyuk allomalarimiz, aziz-avliyolarimizning ilmiy, diniy va ma'naviy merosini har tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish, muqaddas qadamjolarini obod qilish, yosh avlodni ularning ezgu an'analari ruhida tarbiyalash bo'yicha ulkan ishlar amalga oshirildi va izchil davom ettirish maqsad qilib qo'yilgan va bular mamlakatimizda asta sekinlik bilan bosqichma - bosqich amalga oshirilmoqda.

Darhaqiqat o'tgan yillar davomida yurtimizda yashab o'tgan ulug' allomalar hayoti va ijodini o'rganishga katta e'tibor qaratildi.

Buyuk allomalarimiz ta'limotlarida kamtarlik insoniy eng go'zal fazilat ekanligi, u inson madaniyati, uning odamiyligi, mardligi kabi xislatlar bilan belgilanadi. Inson kamtarligi eng avvalo uning mehnatida namoyon bo'ladi, kamtar kishida havo-nafs, g'urur, manmanlik

bo'lmaydi, u odob-axloqli, mehr-shafqatli bo'ladi, ishida, so'zida qat'iy turadi. O'zbek madaniyati, chunonchi sharqona milliy tarbiya nazariyasi va amaliyoti har bir tarixiy davr va bosqichlarda ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda o'z ta'sirini o'tkazib kelgan.

O'tmishda ota-bobolarimiz, buyuk allomalarimiz, yuksak ma'rifat sohiblari baxt-saodatni ozodlik, erkinlikda ko'rganlar. Sharqning buyuk allomalari inson aqlini yuksakka ko'tarib, uning qobiliyati va aql zakovatiga ishongan. Qadimdan mutafakkir allomalarimiz barkamol avlodni tarbiyalash insoniyatning eng yuksak orzusi ekanligini o'z asarlarida tarannum etib kelgan. Biroq, dunyo xalqlarining barchasi ham bu haqda o'ylayvermagan. Bunday orzudagi insonlar azaliy ma'rifatga, madaniyatga mansub bo'lgan yurtlarning donishmandlari – eng mo'tabar ziyolilari hukmdorlari hisoblanganlar. Ularning orasida O'zbekiston deb atalmish muazzam zaminimizda yashagan bobokalonlarimizning o'z o'rni, hurmati bor. Bu jahon hamjamiyati tomonidan qabul qilingan haqiqatdir. Biz o'zligimizni anglab, mutafakkir bobolarimiz merosidan unumli foydalana bilsak, hech mubolag'asiz aytish mumkinki, ta'lim-tarbiya sohasida dunyoning eng ilg'or mamlakatlariga yetib olamiz. Bu esa har qanday boylikdan afzaldir.

Adabiyotlar tahlili. Insoniyat jamiyati taraqqiyotida yetuk insonlarning faoliyati, sa'y-harakatlari natijalari muhim o'rin tutadi. Bunday insonlar davlat va xalq arboblari (shohlar, podshohlar, amirlar, beklar), ma'naviyat-ma'rifat darg'alari (allomalar, mutafakkirlar, donishmandlar), din peshvolari (payg'ambarlar, ulamolar, shayxlar, imomlar) siyomosida jamiyat taraqqiyotida sezilarli o'rin tutganlar. Bunday shaxslarning surat va siyratlari, bajargan ishlari to'g'risida turli xil manbalarda yozib qoldirilgan va kelajak avlod ana shunday xislat-fazilatlariga ega bo'lishga undalgan.

Mashoyixlarning aytishlaricha: "Har bir millatning saodati, davlatlarning tinch va rohati yoshlarning yaxshi tarbiyasiga bog'liqdur". Shuningdek, taniqli o'zbek pedagogi Abdulla Avloniy "Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir" deya ta'kidlagan edi.

Abu Rayhon Beruniy insoniyat tarixida birinchilardan bo'lib bolalarni kichik yoshidan mehnat qilishga o'rgata borish, kattalar mehnatini e'zozlaydigan qilib tarbiyalash, bolani ilm va kasbga o'rgatish oilaning diqqat markazida bo'lishi kerakligi haqida fikr bildirgan. Alloma oilada boshlangan mehnat tarbiyasini maktabda ta'lim bilan birga hunar o'rgatishga bog'lab davom ettirish lozimligini alohida ta'kidlagan. Ulug' mutafakkir mehnat va kasb-hunar vorislik asosida avloddan-avlodga meros bo'lib o'tishini sinchkovlik bilan o'rgangan va insonlarning hunarmandchilik faoliyatlarini yuqori baholagan. Mahmud Qoshg'ariy "Devoni lug'atit turk" asarida –Ilmli, aqlli odamlarga yaxshilik qilib so'zlarini tingla. Ilmlarni, hunarlarni o'rganib, amalga oshirdi" deydi. Allomaning ushbu fikri kishilarni mehnat qilishga, yaxshilikka undaydi, yomonlikni qoralaydi. Ilm va hunar sohiblarini e'zozlab, kishilarni ulardan ibrat olishga chaqiradi. Bugungi kunda yosh avlodni milliy ma'naviy axloq-odob ananalari yordamida tarbiyalash, komil inson qilib o'stirishda sharqona odob-axloqqa tayanish borasida boshlangich sinflar dasturida ham alohida ta'kidlanadi.

Ta'lim-tarbiya rivojida o'lka jadidlarining ham o'rni beqiyos. Jadidlarning ma'rifiy va ma'naviy fikrlari hozirgi zamonamiz uchun ham juda muhim va ularni o'rganishimiz kerak. Jadidchilik harakati tarixiy shartli ravishda 3 guruhga bo'linadi.

Aytishimiz kerakki mana shu 3-bosqichda ko'plab nodir qo'lyozmalar: diniy va dunyoviy mavzudagi asarlar yaratilib ularda "Ilm o'rganish har bir musulmon ayol va erkak uchun farz" yoki muqaddas kitobimiz Qur'oni Karim ham "Iqro" yani o'qi deyilgani ilm olish va o'qish uchun esa axloqiy tarbiya birinchi o'rinda turishi kerakligi bildirilgan.

Ahmad Farg'oniy buyuk uyg'onish davrida Farg'onada tavallud topgan bo'lib, uning unumli va sermas'ul ilmiy faoliyati arab xalifaligi mintaqasidagi Damashq va Bag'dod shaharlari bilan bog'liqdir.

Qomusiy olim Ahmad Farg'oniyning ilmiy-ijodiy faoliyati, qaysi sohada bo'lmasin, ishni boshlashdan oldin maqsad va keyin vazifani belgilashdan iboratligi xarakterli holdir. Uning asarlari jahonning turli tillarida bir necha bor qayta tarjima qilingan.

Ahmad Farg'oniyning tinimsiz samarali ilmiy mehnati va faoliyati tufayli buyuk falakiyotshunos sifatida ilmi riyoziyot va jug'rofiya sohasida katta obro' qozondi.

Ahmad Farg'oniyning ilmiy-nazariy ijodi hatto Ptolomeydek buyuk olimning falakiyot ilmiga bag'ishlangan "Almajistiy" nomli kitobiga sharxlar yozishga izoh va qo'shimchalar kiritishga imkon berdi. Uning falakiyot ilmiga doir asari so'ngida jug'rofiy joylar jadvali o'rin olgan. Ahmad Farg'oniyning asarlari o'zidan keyingi dunyo olimlariga qo'llanma sifatida xizmat qildi va xizmat qilmoqda. Shuning uchun ham u buyuk muallif va pedagogdir.

Imom Ismoil al-Buxoriy insoniyat madaniyatiga benazir hissa qo'shgan, zaminu-zamonlarda barcha avlodlarga ma'naviy oзуqа baxsh etgan Imom al-Buxoriy axloq va odobga oid hadislar mujassamlangan, ahamiyatiga ko'ra Qur'oni karimdan keyingi ikkinchi diniy manba deb e'tirof etilgan "Al-Jome' as-Saxih" kitobidan keyin yaratgan "Al-adab al-mufrad" ("Adab durdonalari") asarida axloqiy qadriyatlarni bayon etadi.

Imom Ismoil al-Buxoriy ushbu asarlarida axloq, odob haqida so'z yuritar ekan, odamlarni ota-onaga hurmatda bo'lishga, onani e'zozlashga, mehr-oqibatli, pok va iymonli bo'lishga da'vat etadi, yaxshilik qilish insonning muqaddas burchi ekanini ta'kidlaydi.

Ajdodlarimiz o'z asarlarida yoshlarning kasbiy mehnat ta'limi va tarbiyasiga juda katta etibor berganlar. Ular kasb-hunar ta'limiga ta'lim va tarbiyaning zaruriy tarkibiy qismi sifatida yondashganlar va uni aqliy, jismoniy va ma'naviy tarbiya bilan birga olib borish zarur, deb hisoblaganlar.

Umuman, ulug' yurtdoshimiz Imom Ismoil al-Buxoriy butun umrini umuminsoniy axloqiy qadriyatlarni tiklash, mustahkamlash va kelgusi avlod uchun tuhfa qilib qoldirish, butun dunyo musulmonlarida axloqi karima va odobi haqida olijanob xislatlarni tarkib toptirishga bag'ishladi. Ularni pokizalikka, iymonli, e'tiqodli, sof vijdonli va insofli bo'lishga da'vat etdi. Ulug'mutafakkirning axloq-odob va ta'lim-tarbiyaga oid pand-nasihatlar va o'g'itlari mustaqilligimizni mustahkamlash, yosh avlodni illatli va qabih yo'llardan qaytarishda, shubhasiz, o'z ijobiy ta'sirini ko'rsatadi, albatta.

Abu Rayhon Beruniyning ta'lim berish kishi ruhiyatiga, qobiliyatiga mos, uni toliqtirmaydigan bo'lishga e'tibor beradi va shunday yozadi: "Bizning maqsadimiz o'quvchini toliqtirib qo'ymaslikdir. Hadeb bir narsani o'qiy berish zerikarli bo'ladi va toqatni toq qiladi. Agar o'quvchi bir masaladan boshqa bir masalaga o'tib tursa, u xuddi turli-tuman bog'rog'larda sayr qilgandek bo'ladi, bir bog'dan o'tar-o'tmas, boshqa bog' boshlanadi. Kishi ularning hammasini ko'rgisi va tomosha qilgisi keladi. "Har bir yangi narsa rohat bag'ishlaydi" - deb behuda aytilmagan".

Xulosa. Xulosa qilib aytganda o'zbek xalqi mustaqillikka erishdi. O'tmishda ota-onalarimiz, buyuk allomalarimiz, yuksak ma'rifat sohiblari baxt-saodatni, ozodlik, erkinlikda ko'rganlar, shuningdek Vatan va xalq istiqboli, baxtiyor turmush, fan va madaniyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liq ekanligi haqida ta'lim berganlar.

Yuqorida zikr etilgan buyuk insonlarning merosi ilmiy-nazariy jihatdan ma'lum darajada o'rganildi. Biroq o'sha merosning pedagogik qirralari hali atroflicha tadqiq qilinmagan. Holbuki hozirgi mustaqillik davrida xalqimiz mafkurasini puxtaroq tarbiyalashda ilmiy va madaniy an'analar, urf-odatlar, milliy qadriyatlarni keng ko'lamda targ'ib va tashviq etish nihoyatda muhimdir.

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan keyin ta'lim-tarbiya sohasida, milliy axloq-odobni qayta tiklash borasida, milliy urf-odatlar, turli-tuman an'analarni joy-joyiga qo'yish, milliy qadriyatlarni yanada rivojlantirish xususida juda keskin va buyuk burilishlar bo'layotgani barchaga ayondir. Ayniqsa "O'zbekiston - kelajagi buyuk davlat" degan shiorning

yuksak ko'tarilishi jumhuriyatimizni har sohada mustahkamlanishi zarurligi yo'lini belgilab beradi. Davlatning buyuk kelajagi, albatta, yoshlarni chuqur bilimli va pokiza axloq-odobli qilib tarbiyalash bilan bevosita bog'liq ekanligini barcha ta'lim xodimlari yoddan chiqarmasliklari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.M.Mirziyoyev " Ma'naviy taraqqiyot " Ma'rifiy islohotlar va barkamol inson tarbiyasi. 261-bet.
2. Sh.M.Mirziyoyev " Ma'naviy taraqqiyot " Ta'lim – tarbiya : yangi imkoniyatlar . 211-bet
2. Sh.M.Mirziyoyev-Erkin va Farovan Demokratik O'zbekiston Davlatini Birgalikda Barpo Etamiz 211-bet
3. Sh.M.Mirziyoyev- Yangi O'zbekiston-Taraqqiyot strategiyasi 215-bet
4. Sh.M.Mirziyoyev " Ma'naviy taraqqiyot " Ma'rifiy islohotlar va barkamol inson tarbiyasi. 261-bet
- Sh.M.Mirziyoyev " Ma'naviy taraqqiyot " Ta'lim – tarbiya : yangi: imkoniyatlar 211 bet.
- 5 I.A.Karimov "Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" "Sharq" nashriyoti. Toshkent 1998 yil.
6. K.Hoshimov, S.Ochil. "O'zbek pedagogikasi antologiyasi" "O'qituvchi". Toshkent, 1995 yil.
7. K.Munavvarov "Pedagogika" "O'qituvchi". Toshkent, 1996 yil.
8. K.Hoshimov, M.Nishonova, R.Inomova "Pedagogika tarixi" "O'qituvchi", Toshkent 1996 yil.
9. A.Zunnunov "O'zbek pedagogikasi tarixi" "O'qituvchi", Toshkent 1997 y.
- R.Mavlonova, K.To'raeva, A.Xoliqberdiev. "Pedagogika" "O'qituvchi" Toshkent 2001 yil.
10. N.G'aybullayev, R.Yodgorov, R.Mamatqulov. "Pedagogika", "Sharq", Toshkent, 2005 yil.
11. B.Ziyomammedov "Pedagogika" "To'ron-Iqbol", Toshkent, 2006 yil
12. Abdulla Avloniy."Turkiy guliston yoxud axloq"
Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences Scientific Journal Impact Factor SJIF 2022: 5.947 Advanced Sciences Index Factor ASI Factor = 1.7 Sharq mutafakkirlari ilmiy merosining yosh avlod tarbiyasidagi o'rni va ahamiyati O'sarova Gulrux Axmatovna
13. Abu Nasr Forobiy. Fozil shahar aholisi qarashlari haqida risola // V kn.: С.Н.Григорян. Из истории Средней и Ирана VII-XII веков. –М., 1960. 136-6. 2 Qarang:Forobiy Majmut at-rasil al-hukuma.O'z FA 18.Abu Rayhon Beruniy nomidagi sharqshunoslik institutida arab tilida saqlanayotgan 2385raqamli ostidagi qo'lyozma 2a sahifasi. www.oriens.uz May 2022
- 14.<http://www.genderi.org/samarqand-davlat-universiteti-pedagogika-kafedras.html?page=132>
- 15.<https://azkurs.org/mavzu-pedagogika-fanining-ilmiy-tadqiqot-metodlari-reja-kirish.html?page=2>
16. <https://azkurs.org/2-oqitishning-amaliy-metodlari.html>